

овим крајевима наведене године. Посљедњи (шести) одсјек обухваћа петогодишње раздобље које је још преостало до љетописчве смрти 27. ожујка 1785. По начину излагања и врсти вијести, ни оно се не разликује од осталих, осим што су догађаји овдје још бројнији и подробнији. И овдје превладавају догађаји који се односе на сутјешки самостан и његове фрањевце посљедњих година Бенићевог живота. Конфесионално-политички угрожени сљедбеници католичке вјероисповијести су своја права и вјерску слободу црпили из владарских и других исправа које су помно чували и на њих се у неприликама позивали.

Будући да је Бенићев језик пун туђица, посебице оних из турског језика, које су временом постале дио пишчевог лексика, издавач је из практичних потреба данашњег читатеља саставио опширнији »Ријечник непознатих ријечи« (стр. 307—320), са свим кратким тумачењем и назнаком језика из кога ријеч дотична потјече. На самом крају књиге налази се »Казало имена« (стр. 321—340), које осим особних и географских имена садржи и називе нација и установа. Израдом казала увелике је олакшано сналажење и употреба овог доиста врло вриједног издања, без обзира на професионалну оријентацију корисника.

Говорећи опћенито о овој књизи може се рећи да је она у потпуности испунила сва обећања која је др фра Игнације Гавран дао у уводном дијелу књиге будући да је беспријекорно превео на сувремени хрватскосрпски језик одговарајуће латинске и талијанске дијелове текста, затим је исцрпним биљешкама протумачио она мјеста која би се читаоцу могла учинити неразумљивим из разних разлога. Надаље, ради јасноће изворног текста интервенирао је по потреби додавањем одговарајућих ријечи, а разрјешавао је, углавном успјешно, и љетописчеве алузије и прешутне цитате, за шта је требало не само много труда, него и велико познавање повијести и других знанствених дисциплина којима је владао љетописац. Гавран је управо показао да се на том подручју сналази изванредном лакоћом, па отуда нема замјерке његовом раду који је обавио маниром изузетног повјесничара.

Пејо Ђошковић

Лука Ђаковић, ПОЛИТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИХ КАТОЛИКА ХРВАТА, »Глобус«, Загреб 1985, стр. 396.

Опћенито се у политичкој и историјској науци сматра да политичке организације, у првом реду политичке странке, представљају неопходне инструменте буржоаске парламентарне де-

мократије, без којих она не би могла функционирати. У свим буржоаским демократијама, посебно парламентарним државама, политичке странке и организације су носиоци скоро цјелокупног политичког живота. Њихова се активност не ограничава само на разне локалне и опште изборе и парламент. Оне својом дјелатношћу практично утичу на све друштвене односе и установе.

Међутим, повијесно искуство из посљедњих деценија 19. и даље током 20. стољећа показује да различите политичке организације и странке могу настати и настају и у земљама у којима нема никакве, а најмање парламентарне демократије. То су по правилу општенародне политичке организације или странке које се у условима колонијалне поробљености или неке друге врсте стране доминације боре за одржавање властите самобитности и национално окупљање и формирање националне свијести, односно у крајњој линији за национално ослобођење и независност, те самосталан политички живот и државноправни развитак. Без постојања и дјеловања таквих организација код многих се народа не би формирала модерна национална свијест, нити би се бројне земље широм свијета ослободиле колонијалног ропства у годинама послје другог свјетског рата. Један конкретан историјски примјер таквих организација налазимо исцрпно обрађен у задњој студији др Луке Ђаковића о политичким организацијама босанскохерцеговачких католика Хрвата. То су управо организације које су се у особеним условима стране, аустроугарске владавине бориле за национално окупљање и конституирање босанскохерцеговачких католика као Хрвата.

Развитак политичких организација босанскохерцеговачких католика Хрвата, односно опћенито проблеме хрватске политике у Босни и Херцеговини, Лука Ђаковић је намјеравао да обради у двије књиге: (1) *Оснивање политичких организација код босанскохерцеговачких католика — Хрвата до отварања Сабора 1910. године*, и (2) *Од 1910. до распада Аустро-Угарске Монархије*. За живота је, на жалост, стигао да доврши и објави само прву књигу, којом су обухваћене организације босанскохерцеговачких католика Хрвата, те политичка дјелатност њихових вођа до отварања Босанскохерцеговачког сабора 1910. године.

Ту је аутор на основу исцрпне и обимне грађе из домаћих и страних (аустријских и мађарских) архива, оновремене штампе, те практично цјелокупне релевантне литературе обрадио настањак и организациони развитак двију струја хрватске политике у Босни и Херцеговини. Једну је представљало либерално грађанство повезано са фрањевцима, а другу клерикално оријентирани лаикат предвођен свјетовном црквеном хијерархијом. Аутор веома акрибично и детаљно реконструира њихов настањак, политичку еволуцију, њихове програме, дјелатност и међусобне сукобе.

Своја излагања аутор је подијелио у четири велика поглавља. У првом су опширно обрађени демографски, конфесионални, економски и просвјетни увјети који представљају социјални оквир у којем настају католичке организације у Босни и Херцеговини. Постепено буђење хрватске националне свијести међу босанскохерцеговачким католицима манифестира се у покретању првих листова и оснивању првих организација и друштава, углавном пјевачких зборова, књижница и читаоница, те извјесног броја омладинских и женских католичких удружења. Њихов настанак и дјелатност аутор је обрадио у другом поглављу.

Ако је тачна дефиниција старог енглеског филозофа Едмунда Бурке-а (1729—1797), да су политичке организације и странке »групе људи који се удружују на основу заједничких принципа, да би своје заједничке напоре ставили у службу националних интереса«, онда су се у хрватском политичком животу у Босни и Херцеговини појавиле двије такве групе, од којих је свака »националне интересе« схватала и тумачила унеколико различито. Једну је чинило, како је већ напријед поменуто, либерално грађанство са фрањевцима које се 1908. политичко-странички конституира као Хрватска народна заједница. Тај процес аутор је обрадио у трећем поглављу. Најзад, у четвртном поглављу, аутор обрађује политичку дјелатност и сукоб Штадлерове клерикалне струје с претходном, те на крају њено формално организовање 1910. под именом Хрватска католичка удруга за Босну и Херцеговину.

Разматрајући социјално-економски оквир унутар којег настају и развијају се организације босанскохерцеговачких католика, аутор полази од увјета у којима су они живјели још прије аустроугарске окупације 1878. године. Анализирајући бројне статистичке и друге податке, аутор констатира да су католици у интерконфесионалној структури Босне и Херцеговине представљали најмалобројнију, а уз то, у односу на православне и муслимане, економски најнеразвијенију народну скупину. Огромну већину католичког житељства чинили су сељаци уз нешто ситних градских обртника и трговаца. У таквим условима, међу аутохтоним босанскохерцеговачким католицима хрватска национална свијест је прије окупације 1878. била веома мало развијена. Према томе, закључује аутор, католички је елемент дочекао окупацију Босне и Херцеговине »на разини сељачког друштва, с минималним бројем малих обртника и трговаца, а без властите интелигенције«, ако се изузму фрањевци који су га стољећима духовно предводили.

Доласком аустроугарске управе положај и прилике босанскохерцеговачких католика се постепено мијењају. Као еминентно католичка држава, Аустро-Угарска је донекле фаворизирала католички елемент, али је истовремено из политичких разлога

сузбијала хрватску националну идеју. Насупрот хрватској и српској националној идеји, окупациона управа је покушала пропагирати међу цјелокупним босанскохерцеговачким становништвом бошњачку националну оријентацију, али у томе није успјела. Једна од првих мјера аустроугарске управе била је дипломатско-политичка акција да се све вјерске заједнице у Босни и Херцеговини ставе под контролу државе. У погледу католичке заједнице то се изражавало у настојању да се потисне искључиво духовно вођство фрањеваца и у земљи заведе свјетовна црквена хијерархија. Аустро-Угарска је већ 1881. закључила конкордат са Ватиканом, којим је у Босни и Херцеговини успостављена редовита католичка хијерархија на челу с врхбосанским надбискупом. За првог врхбосанског надбискупа именован је исусовац др Јосип Штадлер, професор Теолошког факултета у Загребу, на којем је положијау остао све до смрти 1918, што се коинциденцијом случаја подударало са пропашћу Аустро-Угарске Монархије.

Штадлер од свог доласка у Сарајево, јануара 1882, настоји у првом реду ослабити утицај фрањеваца. Завођењем свјетовне црквене хијерархије у Босну долазе у већем броју припадници других вјерских редова и конгрегација (исусовци, траписти, сестре Милосрднице, Кћери Божје Љубави итд.). Штадлер развија и води широку »католичку акцију« у свим областима друштвеног живота. Развија се вјерска штампа и успостављају различите установе, од црквених новчаних завода до просвјетних и хуманитарних институција. Штадлер је 1882. дошао за поглавара једне надбискупије која је постојала само на папиру, али је сталном бригом и напорима успио тако подићи њену материјалну основу да се уврстила међу најбогатије на славенском југу. У националном питању Хрвата Штадлер је имао изразито клерикалистички став. Он је од почетка истицао »да католици у Босни и Херцеговини јесу Хрвати, и да треба да се боре за своју националну самосвојност, за јединствену Хрватску, али далеко више од тога треба да се боре за краљевство Божје како би оно завладало душама хрватског католичког народа«.

Послије окупације, католичко становништво у Босни и Херцеговини бројчано јача, нешто природним прираштајем, али највише захваљујући прилично масовном усељавању из Монархије, у првом реду из Хрватске, Словеније, Далмације и Војводине, углавном чиновника, привредника, припадника интелигенције, стручних радника и пољопривредних колониста. Само у периоду од 1879. до 1895. католичко становништво у Босни и Херцеговини је порасло за 59,58 посто, од 209.391 на 334.142 (пораст је истовремено код православних износио 35,60% а код муслимана свега 22,30%). Тај пораст се може најбоље илустрирати на примјеру земаљског главног града Сарајева. Први аустроугарски попис становништва у БиХ 1879. нашао је у Сарајеву свега 678

католика према 3.747 православних и 14.848 муслимана. Према посљедњем попису из 1910, у Сарајеву је већ живјело 17.922 -ка толика према 8.450 православних и 18.460 муслимана. С обзиром на значај главног града, таква концентрација и бројност католичког становништва имала је снажне културно-политичке ефекте. Истовремено је током првих двадесетак година окупације произашао из редова домаћих босанскохерцеговачких католика извјестан број припадника интелигенције школоване у Монархији, која се по повратку у земљу постепено укључује у њен јавни и економски живот.

У таквим околностима, те усљед опћенитог развитка друштвених и економских прилика убрзава се процес буђења националне свијести међу босанскохерцеговачким католицима. Досељавањем католичког елемента из сусједних хрватских земаља, те кроатизирањем млађе генерације досељеника других католичких народности, ојачало је у сваком погледу католичко, а тиме и хрватско становништво у Босни и Херцеговини. Читав тај процес развоја модерне националне свијести текао је у особеним околностима којима су основни тон и обиљежје давали затегнути односи између новоуспостављене редовите католичке црквене организације и фрањевачког реда. На једној је страни ново свјетовно свештенство упорно и агресивно у настојању да осигура своје присуство и утицај у свим областима јавног живота. За то му је агилни врхбосански надбискуп Штадлер размјерно брзо осигурао материјална средства, персоналне и друге погодности. С друге стране, стајало је редовничко свештенство, фрањевци, са дугом традицијом водеће улоге међу католичким становништвом, које се у борби за очување својих жупа и неких права и повластица још из османских времена настоји повезати с хрватским грађанством које се доста брзо развило у првим деценијама аустроугарске владавине. Из редова тог грађанства произилази модерна интелигенција, која постаје носилац хрватске националне идеје и с којом фрањевци лако успостављају сарадњу и налазе заједнички језик.

Свјетовно свештенство, везано строгом црквеном хијерархијом и без традиције у народу, без обзира на своју материјалну снагу, теже успоставља контакт с грађанством и интелигенцијом. Тај недостатак традиције Штадлер је настојао надокнадити ослонцем на власт, сматрајући да је редовита црквена организација и те како потребна окупационој управи, тражећи од ње у свему помоћ и разумијевање и чак привилегиран положај католичке цркве у односу на друге вјероисповијести. У тим околностима се развија Штадлеров политички клерикализам, путем којег настоји осигурати својој црквеној хијерархији искључиво политичко вођство међу католичким пуком у Босни и Херцеговини.

Основне принципе свог клерикалног програма врхбосански надбискуп Штадлер је изложио на Првом свехрватском католичком конгресу у Загребу септембра 1900. године. Суштина Штадлеровог политичког клерикалног програма састојала се у томе да је он, примјерено црквеној филозофији и догматици, отворено заговарао да епископат добије власт и утицај у cjелокупном духовном и јавном животу Хрвата католика. У складу с тим, тражи да се »Цркви католичкој« као институцији осигура утицај и надзор »у социјалном, образовно-одгојном, знанственом, филозофском, културном, књижевном и умјетничком, политичком и господарском животу«. Овај би се програм извео организирањем католичке акције као широко замишљеног покрета који би у свим поменутиим областима јавног живота својим дјеловањем повезивао кретања и идеје, »изграђујући их поступно у потпуно јединствен сустав«.

Либерално грађанство и већина интелигенције, уз које су из својих интереса пристајали фрањевци, не прихвата Штадлеров клерикални политички програм. Свој либерални секуларни став у друштвеним и политичким питањима грађанство и интелигенција су испољили већ 1907. при утемељивању *Напретка*, »хрватског друштва за подупирање школовања обртничког подмлатка, ђака и студената«, а одмах затим оснивањем Хрватске народне заједнице као прве свеобухватне политичко-културне и економске организације босанскохерцеговачких Хрвата. Насупрот Штадлеру, који је хрватство изједначио са католичанством, вође и идеолози Хрватске народне заједнице (др Н. Мандић, др Ј. Сунарић, др И. Пилар и др.) сматрали су да хрватство мора бити натконфесионално. Јер, само ако се за хрватство националну идеју постепено придобију Муслимани као муслимани, Хрвати би од мањине постали већином у Босни и Херцеговини, те би тако могли остварити своје политичке, односно државноправне тежње. Са своје стране Штадлер је, такођер, рачунао с Муслиманима као могућим Хрватима, али само ако претходно приме католичку вјеру, што је као своју жељу и циљ мање-више јавно испољавао.

Након безуспјешних настојања да црквеној хијерархији осигура водећу улогу у Хрватској народној заједници, Штадлер је непосредно пред доношење Земаљског штатута (Устава) и изборе за Босанскохерцеговачки сабор основао, јануара 1910, посебну клерикалну политичку странку, Хрватску католичку удругу. На првим саборским изборима, маја 1910. године, Хрватска католичка удруга је добила свега четири заступничка мјеста према 12, колико је освојила Хрватска народна заједница. Тиме се показало да је католичко бирачко тијело у Босни и Херцеговини у великој већини одбацивало политику клерикализма.

На крају је потребно истаћи да је, без обзира на све међусобне разлике, основни правац хрватске политике у Босни и

Херцеговини и грађанским либералима и клерикалцима био заједнички. Прваци и једне и друге струје одобравали су чин окупације 1878, те посебно анексију Босне и Херцеговине 1908. године. Тај аустрофилски став аутор тумачи чињеницом да су актом окупације босанскохерцеговачки католици Хрвати доведени у тјешњу везу с Хрватима у сусједним земљама. Анексија је, поред тога, потхрањивала наду да је могуће тријалистичко преуређење Монархије, уједињењем БиХ са банском Хрватском и Далмацијом, којима би се евентуално прикључиле и словеначке покрајине, чиме би се наспрам Аустрије и Угарске формирала трећа, југословенска државноправна јединица. У тој држави Хрвати би чинили већину становништва, те би им према томе припала и водећа политичка улога, а уједно би се остварио свехрватски државноправни програм.

Књига Луке Ђаковића није прва монографска обрада хрватске политике у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске владавине. Још 1935. штампао је у Београду др фра Берислав Гаврановић своју обимну (394 стр.) дисертацију, *Успостава редовите католичке хијерархије у БиХ 1881. године — Прилог политичкој историји Аустро-угарске монархије на Балкану*. Поред тога, прије двадесетак година, проф. др Мирјана Грос је објавила монографску студију, *Хрватска политика у Босни и Херцеговини од 1878. до 1914* (Историјски зборник, XIX—XX, Загреб 1966—67, 9—68).

Уз пуно уважавање истраживачких резултата постигнутих у овим монографијама, те бројним краћим радовима других аутора, мора се нагласити да књига Луке Ђаковића представља, ипак, прву цјеловиту обраду организација босанскохерцеговачких католика Хрвата и акција њихових првака од 1878. до отварања Сабора 1910. године. Л. Ђаковић је објединио и синтетизирао резултате ранијих истраживања других аутора обогативши их опсежним властитим истраживањима и научном анализом. Његова се студија не ограничава само на политички развитак католика Хрвата него, поред тога, доноси обиље битних података о политичкој, културној и економској повијести цијеле Босне и Херцеговине. Посебно је потребно истаћи да је аутор веома исцрпно, истраживачки и критички, на основу бројне грађе, објаснио настанак и карактер католичког политичког клерикализма, што је веома риједак случај у нашој историографији када је ова тема у питању.

У књизи се, као опћенито у свим другим студијама, могу срести извјесни мањи пропусти и недостаци. Примјера ради, аутор је пропустио да уочи историјску природу бошњаштва, мада је у постојећој литератури имао за то довољно материјала. Могао је, такођер, развитак политичких организација код Хрвата довести у суставну везу са сличним процесима међу Србима и Муслиманима. Но, остављајући по страни ситније примједбе, мо-

ра се рећи да је аутор реконструирајући са пуно успјеха развитак организација босанскохерцеговачких католика Хрвата, ипак пропустио да претходно теоријски одреди појам организације, као друштвене групе чији припадници врше извјесне функције и улоге ради остварења одређених циљева. Људи који обављају те функције се мијењају, док њихов смисао и значај остају исти. У том смислу организације су условно речено трајне (а не *ad hoc*) групе, али та трајност не повлачи са собом потпуну непромјенљивост њихове структуре и функција путем повремених реорганизација. Одређене личности могу у појединим раздобљима у већој или мањој мјери дати свој печат некој организацији, али она ипак увијек остаје прије свега скуп функција. Да је аутор то имао у виду онда се вјероватно не би десило да у његовој студији надбискуп Штадлер добије мјесто и улогу централне личности цјелокупне хрватске политике у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе. Аутор у односу на Штадлера и његову политику има без сумње изоштрен критички приступ, али и одређено, благо речено, уважавање његових способности, агилности и наводне »политичке вјештине«, у коју би се дало и посумњати. Клерикалистичка агресивност, милитантност и безобзирност према политичким представницима и припадницима других вјера и исповјести није исто што и »политичка вјештина«.

Једном данас веома деликатном питању националног развоја и клерикализма, што представља основну тему његове студије, Лука Ђаковић је приступио веома озбиљно, одговорно и објективно, клонећи се било какве апологетике и националистичких митова. У том смислу његова студија представља изузетно значајан допринос босанскохерцеговачкој и опћенито југославенској историјској науци.

Мустафа Имамовић

Ибрахим Кемуре, УЛОГА »ГАЈРЕТА« У ДРУШТВЕНОМ ЖИВОТУ МУСЛИМАНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ (1903—1941), Библиотека »Културно наслеђе«, Веселин Маслеша, Сарајево 1986, стр. 415)

У оквиру Библиотеке »Културно наслеђе« познатог сарајевског издавачког предузећа »Веселин Маслеша« ових дана је изашла још једна веома вриједна и интересантна књига. Рјеч је о богато фондираном научном дјелу доктора Ибрахима Кемуре, насталом након вишегодишњег врло савјесног истраживања и проучавања бројне документације и литературе, мање-више непознате или недовољно познате и кориштене у историографији.